

ГНОСЕОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ ЯК ЗАСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВАРІАНТНОЇ ТА ВАРІАТИВНОЇ СКЛАДОВИХ ЗМІСТУ ОСВІТИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Г. О. Васьківська,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

У статті на підставі теоретико-емпіричних досліджень обґрунтовано необхідність реалізації в єдності інваріантної та варіативної складових змісту освіти у старшій школі засобами навчальної книги. З огляду на гносеологічну цінність проаналізовано підручники та посібники для старшої школи з різних навчальних предметів і курсів за вибором.

Ключові слова: навчальна книга, підручник, посібник, навчальні предмети, зміст освіти, старша школа.

Постановка проблеми. Зміст освіти у старшій школі регламентується Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Зміст освітніх галузей, їх складові, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів відповідають завданням основної та старшої школи у їх послідовному взаємозв'язку. Зміст кожної освітньої галузі структурується та реалізується за навчальними предметами і курсами, програми яких затверджує МОН.

Проаналізувавши мету та завдання, визначені цими документами, ми дійшли висновку, що такий важливий фундаментальний аспект, як формування ціннісних орієнтацій особистості недостатньо представлений в обох стандартах, а отже, не знайшов свого відображення у підручниках і посібниках для старшої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема реалізації змісту освіти у старшій школі потребує розв'язання з огляду на ціннісний аспект. Про це неодноразово зазначали вітчизняні дослідники Н. М. Бібік, С. П. Бондар, С. У. Гончаренко, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубочева та інші. Водночас проблемі конструювання змісту навчальної книги приділяли увагу такі українські вчені, як Р. А. Арцишевський, М. І. Бурда, О. І. Ляшенко, О. І. Пометун, О. М. Топузов та інші.

Усі дослідники погоджуються з тим, що зміст сучасної навчальної книги має містити ціннісний ресурс, а знання, представлені у ній, повинні мати чіткий особистісно- і практико-орієнтований сенс. Це уможливить здійснення відповідної рефлексії учнів і значною мірою підвищить ефективність навчання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є акцентування уваги на ціннісному сенсі знань, які містяться у навчальній книзі для старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтації особистості, які пов'язують її внутрішній світ з навколишньою дійсністю, утворюють складну

багаторівневу ієрархічну систему, межуючи з мотиваційно-споживчою сферою та системою особистісних смислів. Отже, ціннісні орієнтації особистості виконують подвійну функцію. З одного боку, система ціннісних орієнтацій виступає як вищий контрольний орган регулювання всіх побудників активності людини, визначаючи прийнятні способи їхньої реалізації, а з іншого – як внутрішнє джерело життєвих цілей людини, що ніби тестує все щодо важливості, водночас наділяючи цю важливість особистісним смислом. Поняття «смісл» нерозривно пов'язане з особистістю, яка гармонійно розвивається. Гармонійний розвиток відбувається у процесі засвоєння знань, закладених у стандартах і програмах і реалізованих у змісті шкільних підручників. Старшокласники у процесі засвоєння знань досягають смисл як вираження ставлення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності, змін навколишнього світу, власної діяльності та вчинків інших, результатів творчості та краси буття. Оскільки ціннісна сфера людини є однією з найбільш важливих потреб, то її задоволення визначається здатністю взяти на себе відповідальність, вірою у власну здатність здійснювати контроль за своєю долею [1].

Ключовим показником наявності особистісного сенсу є осмисленість життя, однак старшокласники, переобтяжені навчальною інформацією, що потребує засвоєння та вмілого оперування нею, часто позбавлені елементарного – осмислення себе, свого навчання та перспектив.

Виходячи із соціальних цінностей або біологічних потреб, мають з'явитися певні цілі життєдіяльності, для реалізації яких необхідне розуміння (і відчуття) їхнього сенсу. Саме така свідома мета дає енергію для її реалізації як пріоритетної, адже «внаслідок втрати традиційних смислових цінностей на перший план висуваються потреба, прагнення приєднатися до різноманітних фіктивних, штучних, хибних цінностей, які формуються партіями, сектами, сумнівними громадськими організаціями і утвореннями» [2, с. 34]. Осмисленість життя є необхідною та достатньою умовою розвитку гармонійної людини.

Український дидакт О. Я. Савченко зазначає, що «методологічною основою визначення змісту сучасної шкільної освіти є загальнолюдські й національні цінності, центрованість на актуальних і перспективних інтересах виховання і розвитку дитини» [4, с. 322].

Ціннісний досвід учнів, набутий у процесі засвоєння знань, вплітається у сферу їхньої свідомості, актуалізується і трансформується в реальну діяльність. Одразу постає питання (і проблема) оцінності – що (чи кого) оцінювати, де (і коли) оцінювати, як (і чому) оцінювати. Саме у процесі засвоєння знань про людину, на нашу думку, якнайкраще формуються оцінні судження старшокласників. Оцінні судження, як і сама особистість, потребують свого становлення (цьому варто навчати, це потрібно формувати та підтримувати у дитини), адже вони є безпосереднім проявом поведінки людини – її «Я» очима інших. Тож оцінювання (оцінка), включаючи, з одного боку, емоційний («афектний»), з іншого – пізнавальний («когнітивний») компоненти, сприяє як пізнанню, так і певному ціннісному ставленню [3, с. 102].

Зважаючи на зазначене вище, важливо формувати у старшокласників систему знань, поєднуючи і переплітаючи знання, пропоновані для засвоєння. Таким чином формуватиметься світоглядна система у цілому та ціннісні орієнтації старшокласників зокрема.

Оскільки наукові знання представлено у підручниках і посібниках для старшої школи, які є навчальними книгами, схарактеризуємо їх з огляду на цінність знань, які передбачені для вивчення.

Підручник з української мови є не лише предметом вивчення, але й засобом навчання, що позначається на якості освіти в цілому.

Конструювання змісту навчальної книги з української мови становить два взаємозалежні компоненти – «Мовлення» і «Мова». Компонент «Мовлення» передбачає оволодіння поняттями мовної діяльності та мовної комунікації, формування вмінь створювати тексти різної функціональної та комунікативної спрямованості. Компонент «Мова» передбачає освоєння основ лінгвістики, системи її ключових понять, явищ і фактів.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з української мови становлять: українська мова як мова українського народу, державна мова України як знання про систему мови і закономірності її функціонування на сучасному етапі; збагачення словникового запасу учнів, оволодіння культурою усного та письмового мовлення, видами мовної діяльності, правилами і способами використання мови за різних умов спілкування; оволодіння найбільш важливими загальнопредметними вміннями й універсальними способами діяльності (черпання інформації з лінгвістичних словників різних типів й інших джерел, включаючи друковані та електронні ЗМІ, Інтернет; інформаційне перероблення тексту), що необхідно врахувати у розробленні завдань навчальної книги.

Зазначена інформація реалізується на основі особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання і виховання у процесі розвитку розумової та мовної діяльності старшокласників, формування лінгвістичної, мовної, комунікативної та культурознавчої компетентностей, що має відобразитися у навчальній книзі.

Що стосується навчальних книг з іноземної мови, то навчання іноземній мові розглядається як один із пріоритетних напрямів сучасної шкільної освіти. Іноземна мова є одним із засобів пізнання картини світу, долучення до цінностей, створених іншими народами. Водночас іноземна мова – це ключ для відкриття унікальності та своєрідності власної народної самобутності й історичних досягнень представників інших культур. Специфіка іноземної мови як навчального предмета полягає в його інтегративному характері, тобто у поєднанні іншомовної освіти з елементарними основами літературної освіти (ознайомлення зі зразками світової літератури), а також у його здатності виступати і як ціль, і як засіб навчання для ознайомлення з іншою предметною галуззю (гуманітарною, природничо-науковою, технологічною). Отже, у ньому можуть бути зреалізовані найрізноманітніші міжпредметні зв'язки (з рідною мовою, літературою, історією, географією тощо).

Основна мета навчальної книги з іноземної мови – формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності, тобто здатності та готовності здійснювати іншомовне міжособистісне і міжкультурне спілкування з носіями мови.

Для досягнення цієї мети необхідними є посилення соціокультурної спрямованості змісту підручників і посібників з іноземної мови, орієнтація на посилення культурознавчого аспекту, на включення школярів у діалог культур засобами навчальної книги, що сприяє долученню учнів до культури країни досліджуваної мови, розвитку взаєморозуміння, толерантного ставлення до прояву іншої культури, допомагає їм краще усвідомити особливості культури своєї країни і розвиває в них уміння уявляти її в процесі спілкування завдяки іноземній мові. Яскравим прикладом цього слугує навчально-виховний процес Київської гімназії східних мов № 1 – Асоційованої школи ЮНЕСКО.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з іноземної мови становить: предметний зміст мови й емоційно-ціннісне ставлення до нього (ціннісні орієнтації); комунікативні вміння у зазначених видах мовленнєвої діяльності; мовні знання та мовленнєві навички; соціокультурні знання і відповідні уміння й навички; навчально-пізнавальні та компенсаторні вміння (загальнонавчальні та спеціальні/предметні вміння).

Підручники і посібники з української літератури в старшій школі набувають особливого значення, адже література є однією з основ гуманітарної освіти, що визначає рівень інтелектуального, емоційно-морального розвитку школяра, його культури і здатності володіти рідною мовою, мистецтвом мовлення та мислення. Вивчаючи зміст підручників з літератури, учень набуває не лише досвід її розуміння, етичного й естетичного самовизначення, творчого самовираження, але й відомості про розвиток літературної мови й уміння користуватися нею як найбільш важливим інструментом свідомості.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з української літератури становить: підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння долучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури, розширення культурно-пізнавальних інтересів школярів; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню та самореалізації особистості в сучасному світі; виховання національно свідомого громадянина України, патріота; формування й утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей; виховання естетично розвиненого й мислячого в категоріях культури читача, здатного самостійно розуміти й оцінювати твір як художній образ світу, створений автором.

На матеріалі художніх творів старшокласник має вчитися сприймати особливості художнього твору як здійснення авторського творчого задуму, розвивати навички сприйняття художніх явищ і смак до міркувань над прочитаним. Пропонований для вивчення матеріал містить обов'язковий мінімум і варіативну частину, що дає змогу зберегти єдиний художньо-літературний базовий

потенціал випускників вітчизняної школи, культурну наступність поколінь і водночас створює умови для розвитку варіативності освіти. У процесі складання переліків творів для читання враховуються естетична цінність творів і вікові особливості учнів, а в структуруванні матеріалу – хронологічний, проблемно-тематичний і жанровий принципи.

Фундаментальне ядро змісту навчальної книги з української літератури становлять: теорія літератури, історія літератури; літературні твори, які мають ціннісно-сміслову навантаження.

Зміст підручників і посібників з історії України має виховувати в учнів повагу до історії своєї Батьківщини як єдиної та неподільної багатонаціональної держави, побудованої на засадах рівності всіх народів, у дусі патріотизму та інтернаціоналізму, взаєморозуміння між народами, неприйняття шовінізму і націоналізму в будь-якій їх формі, мілітаризму та пропаганди війни.

Головне завдання історичної освіти – формування в учнів історичного мислення як основи громадянської ідентичності ціннісно орієнтованої особистості.

Зміст навчальних книг із всесвітньої історії спрямовано на оволодіння учнями знаннями про основні етапи розвитку людського суспільства у соціальній, економічній, політичній, духовній і моральній сферах; вироблення в доступній для учнів формі на основі узагальнення фактичного матеріалу проблемного, діалектичного розуміння історії; засвоєння інтегративної системи знання про історію людства за особливої уваги до місця та ролі України у всесвітньо-історичному процесі.

Гносеологічна цінність змісту навчальної книги з всесвітньої історії у старшій школі визначається історичним аналізом осмислення процесів, подій і явища у їх динаміці, взаємозв'язку та взаємозумовленості з огляду на наукову об'єктивність та історизм. Таким чином виробляється система цінностей, ґрунтуючись на осмисленні закономірностей і прогресивності суспільного розвитку. Відбувається усвідомлення пріоритету суспільного інтересу над особистісним і унікальності кожної особистості, що розкривається повністю в суспільстві і лише через суспільство. Водночас зміст підручників і посібників має ефективно формувати сучасне розуміння історії у контексті гуманітарного знання та суспільного життя, сприяти розвитку в учнів прагнення зробити свій внесок у вирішення глобальних проблем сучасності, закріплювати навички історичного аналізу й синтезу і формування розуміння взаємовпливу історичних подій і процесів.

Зміст навчальної книги з географії дає змогу формувати в учнів просторове уявлення про земну поверхню та розвивати вміння усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних і геоекологічних подіях у державі та світі. Підручники і посібники з географії мають забезпечувати задоволення інтелектуальних потреб індивіда в знанні природи, населення та господарства Землі (підвищення рівня культури в суспільстві), ознайомлення з сутністю природних і техногенних процесів з метою особистої безпеки.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з географії у старшій школі мають становити: сутність та динаміка головних природних, екологічних, соціально-економічних, соціальних, геополітичних та інших процесів, що відбуваються в географічному просторі країни та світу; особливості взаємодії природи і суспільства на сучасному етапі його розвитку, значення охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, здійснення стратегії стійкого розвитку в масштабах країни і світу; закономірності розміщення населення і територіальної організації господарства у зв'язку з природними, соціально-економічними й екологічними чинниками, залежності проблем адаптації та здоров'я людини від географічних умов проживання; глибоке й усебічне вивчення географії України, у тому числі її геополітичне положення, природу, населення, господарство, регіони, особливості природокористування у їх взаємозалежності.

У змісті навчальних книг з математики має відображатися наука про найбільш загальні та фундаментальні структури реального світу, що є найважливішим джерелом принципів ідей для всіх природничих наук і сучасних технологій. Увесь науково-технічний прогрес людства безпосередньо пов'язаний із розвитком математики. Старшокласник, отримуючи відповідну інформацію, має усвідомити, що, з одного боку, без знання математики неможливо виробити адекватне уявлення про світ, а з іншого – саме математика забезпечує можливість успішно розв'язувати практичні завдання: оптимізувати сімейний бюджет і правильно розподіляти час, критично орієнтуватися в статистичній, економічній і логічній інформації, правильно оцінювати рентабельність можливих ділових контрактів і пропозицій, здійснювати нескладні інженерні та технічні розрахунки для практичних завдань, прогнозувати, передбачати тощо.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з математики у старшій школі мають становити: визначення та початкові (невизначувані) поняття – докази, аксіоми і теореми; гіпотези і спростування; контрприкладні і типові помилки в міркуваннях тощо; пряма та зворотна теорема, існування й унікальність об'єкта, необхідна і достатня умова вірності твердження, доказ від протилежного, метод математичної індукції тощо; математична модель, взаємозв'язок математики із завданнями фізики, хімії, біології, економіки, географії, лінгвістики, соціології тощо.

У змісті навчальної книги з інформатики має бути відображено її метапредметність, що реалізовується через загальнонаукову мову, всезростаючу кількість міжпредметних зв'язків і навчас розумінню закономірностей перебігу інформаційних процесів у різних середовищах, а також методи і засоби їх автоматизації. Інформаційні процеси – фундаментальна реальність навколишнього світу і визначальний компонент сучасної інформаційної цивілізації. Інформатика дає ключ до розуміння численних явищ і процесів у природничо-наукових галузях, соціології, економіці, історії тощо.

Інформатика, інформаційні та (теле)комунікаційні технології впливають на світогляд і стиль життя сучасної людини. Суспільство, у якому вирішальну роль відіграють інформаційні процеси, властивості інформації, інформаційні та комунікаційні технології, – адекватне реальностям сучасності.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з інформатики у старшій школі мають становити: знання, які є основою наукових уявлень про інформацію, а також про інформаційні процеси, системи, технології та моделі; відповідальне ставлення до інформації з урахуванням правових і етичних аспектів її поширення, а також вибіркоче ставлення до отриманої інформації; уміння працювати з різними видами інформації за допомогою комп'ютера та інших засобів ІКТ, організувати власну інформаційну діяльність і планувати її результати; вироблення навичок застосування засобів ІКТ у повсякденні, а також під час виконання індивідуальних і колективних проєктів, у навчальній діяльності, під час подальшого освоєння професій, за перебування на ринку праці.

Зміст навчальної книги з фізики спрямований на вивчення найбільш загальних закономірностей явищ природи, а також властивостей і будови матерії, законів її руху. Основні поняття фізики і її законів використовуються в усіх природничих науках. Фундаментальний характер фізичного знання як філософії науки і методології природознавства, теоретичної основи сучасної техніки і виробничих технологій визначає освітнє, світоглядне та виховне значення шкільного курсу фізики як навчального предмета.

Фізика вивчає кількісні закономірності природних явищ і належить до точних наук. Водночас гуманітарний потенціал фізики у формуванні загальної картини світу і її вплив на якість життя людства дуже високий.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з фізики у старшій школі мають становити: фізика як наука про природу; понятійний апарат фізики, визначення базових понять і моделей; спостереження і опис фізичних явищ; фізичний експеримент; вимірювання фізичних величин; міжнародна система одиниць; фізичні закони і межі їх застосування; роль фізики у формуванні наукової картини світу тощо.

Зміст навчальної книги з хімії має містити обсяг хімічних знань, необхідний для формування у свідомості школярів хімічної картини світу. Ці знання, поряд з фізичними, перебувають у центрі природознавства та наповнюють конкретним змістом багато фундаментальних уявлень про світ. Окрім того, певний обсяг хімічних знань необхідний як для повсякденного життя, так і для діяльності в усіх галузях науки, народного господарства, у тому числі не пов'язаних з хімією безпосередньо. Хімічна освіта необхідна також для створення в учнів виразних уявлень про роль хімії у розв'язанні екологічних, сировинних, енергетичних, продовольчих, медичних та інших проблем людства.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з хімії у старшій школі становлять: уявлення про хімічну складову природничо-наукової картини світу та найважливіші хімічні поняття, закони і теорії; методи наукового пізнання для пояснення хімічних явищ і властивостей речовин, оцінки ролі хімії у розвитку сучасних технологій і добуванні нових матеріалів; роль хімії в житті сучасного суспільства, значення її для підтримання свого здоров'я, розуміння хімії та її потенційних загроз для навколишнього середовища; застосування здобутих знань для безпечного використання речовин і матеріалів у побуті, сільському господар-

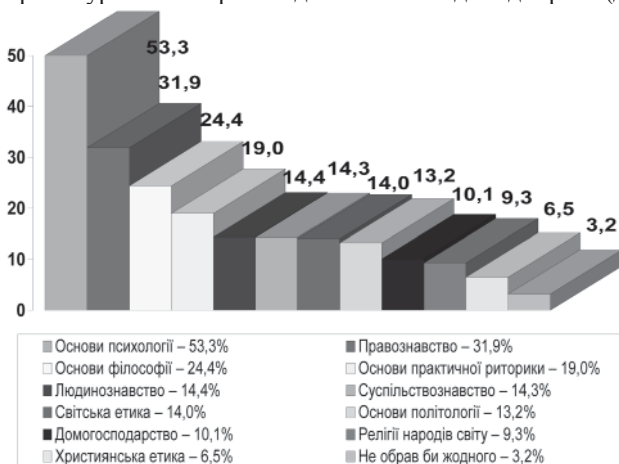
стві та на виробництві, розв'язання практичних завдань у повсякденному житті, попередження явищ, що завдають шкоди здоров'ю людини і довкіллю.

Зміст навчальної книги з біології спрямований на формування в учнів цілісного уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, роль і місце людини в природі, формування у школярів екологічної культури, ключових компетенцій, яких потребує сучасне життя.

Гносеологічну цінність змісту навчальної книги з біології у старшій школі мають становити: науковий світогляд на основі знань про живу природу, властиві їй закономірності та біологічні системи; знання про будову, життєдіяльність, різноманітність і роль живих організмів у творенні природного середовища; методи пізнання живої природи і вміння використовувати їх у практичній діяльності; ціннісне ставлення до живої природи, власного здоров'я та здоров'я оточення, культура поведінки в навколишньому середовищі, тобто гігієнічна, генетична й екологічна грамотність; гігієнічні норми і правила здорового способу життя, наслідки своєї діяльності для навколишнього середовища, здоров'я інших людей і власного організму.

Для ефективної реалізації змісту освіти у старшій школі є необхідним створення навчальних посібників для учнів, які мають посилити цінність знань і водночас бути спрямовані на їх практичне застосування. Для варіативної складової науковими співробітниками відділу дидактики розроблено деякі посібники для учнів старшої школи, які ефективно апробовані.

Старшокласники з цікавістю відвідують курси за вибором, які забезпечують можливість здобути додаткові знання й узагальнити вже відомі, що сприяє профільній орієнтації та соціалізації взагалі. Про готовність старшокласників відвідувати різні курси за вибором свідчить нижчеподана діаграма (див. рис. 1).

Рис. 1. Розподіл відповідей 11-класників на запитання «Яким двом-трьом з перелічених навчальних курсів за вибором Ви віддали б перевагу, якби їх запропонували у старших класах?»

Посібник для курсу за вибором «Наукове пізнання» (10–11-й кл.). Відповідь на запитання, чи необхідно залучати учнів старших класів до наукового пізнання, не викликає сумніву. Звісно, варто розумітися, хоча б з огляду на шалений інформаційний бум, на істинності тієї чи іншої інформації, що можливе за умови оволодіння учнями критеріями розрізнення наукової інформації та псевдонаукової. Наука є процесом і результатом обговорень, дискусій, які проводяться за чіткими правилами. Учні не отримують готові знання, а вчать-ся здобувати їх за допомогою висування ідей, побудови гіпотез і, можливо, встановлення теорії.

Мета посібника – увести учнів у складний і захопливий світ наукового пізнання, розкрити перед ними еволюційні шляхи його становлення та розвитку, місце у суспільному житті, роль у процесі формування системи знань; сформувати у них навички методологічно грамотного осмислення конкретних наукових проблем й уміння розглядати їх у світоглядному контексті історії науки.

Навчальний посібник «Людинознавство» (10–11-й кл.) уособлює інтеграцію знань людинознавчого, суспільствознавчого та природознавчого характеру, що забезпечуватиме освоєння основних аспектів світоставлення людини: людина – людина, людина – суспільство, людина – природа. Методика викладання метакурсу «Людинознавство» передбачає не лише теоретичне, а й духовно-практичне освоєння змісту навчального матеріалу, що сприятиме перетворенню здобутих знань на систему переконань; здійснюватиметься оптимальне педагогічне управління цим процесом, що сприятиме формуванню системи знань про людину в учнів старшої школи і їхньої світоглядної культури.

Посібник «Цінності і смисли в житті людини» (10–11-й кл.) розкриває поняття цінностей людини і їх практичне втілення, що в кінцевому підсумку сприятиме подальшій соціалізації випускників.

Завдання змісту посібника: освоєння основних принципів і понять сучасної ціннісно-сислової філософсько-антропологічної проблематики; піднесення практичного індивідуального досвіду саморефлексії на рівень наукового розуміння проблем ціннісного світоставлення; формування науково обґрунтованих критеріїв, орієнтирів, принципів і підходів для розвитку ціннісно-сислової сфери особистості.

Мета посібника «Екологія в житті людини» полягає у формуванні системи екологічних знань старшокласників за допомогою інтеграції та систематизації здобутих знань, поглиблення екологічних знань і розкриття шляхів самостійного опанування екологічними знаннями.

Основні завдання курсу: формування цілісного уявлення про біосферу, світоглядних знань про взаємозв'язки у системі «людина – природа – суспільство», взаємозалежність економіки й екології, а також світоглядних знань про основні тенденції розвитку екологічних особливостей природокористування; виховання почуття відповідальності за забруднення природного середовища, стан довкілля, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного

законодавства; формування вмінь осмислювати та добирати значущу інформацію, планувати і проектувати можливі результати особистої та професійної діяльності, їх вплив на навколишнє середовище, уникати шкідливого впливу наслідків власної діяльності на довкілля, ефективно застосовувати екологічні знання тощо; систематизація наявних екологічних знань і розкриття шляхів їх опанування й поглиблення; формування прагнення до подальшого самостійного опанування екологічних знань.

Висновки. Отже, інваріантна складова змісту освіти у старшій школі має сприяти за допомогою навчальних книг формуванню в учнів уявлення про сучасну наукову картину світу, ціннісно-оцінної ставлення до знань. У варіативній складовій змісту освіти засобами навчальної книги має бути забезпечене активне, творче ознайомлення учнів з прикладними аспектами фундаментальних знань, які формуються з огляду на запити учнів, профілі навчання у школі, участь учнів у творчих пошуках практичної реалізації наукових знань (як засобів практичної діяльності людини), моделювання різних варіантів їх застосування тощо.

Гносеологічна цінність змісту навчальних книг у старшій школі є його перетворенням на міцний фундамент матеріальної, духовної, теоретичної та практичної діяльності людей, на якому здійснюватиметься та поглиблюватиметься загальноосвітня, загальнонаукова і загальнопрофільна підготовка учнів. Таким чином, вони усвідомлюватимуть взаємозв'язок предметів і явищ, створюватимуть власну цілісну картину світу, учитимуться вирішувати проблеми з метою безболісного входження у світ дорослих.

Література

1. Васьківська Г. О. Формування системи знань про людину у старшокласників: теорія і практика : монографія / Г. О. Васьківська. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 512 с.
2. Кремень В. Г. Людина перед викликом глобалізації: творчість, людина, освіта / В. Г. Кремень // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2008. – 472 с.
3. Немов Р. С. Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика / Р. С. Немов // Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3-х кн. – М. : ВЛАДОС, 1995. – Кн. 3. – 512 с.
4. Савченко О. Я. Зміст загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

References

1. Vaskivska H. O. Formuvannia systemy znan pro liudynu u starshoklasnykiv: teoriia i praktyka : monohrafiia / H. O. Vaskivska. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2012. – 512 s.
2. Kremen V. H. Liudyna pered vyklykom hlobalizatsii: tvorchist, liudyna, osvita / V. H. Kremen // Fenomen innovatsiy: osvita, suspilstvo, kultura: monohrafiia / za red. V. H. Kremenia. – K. : Ped. dumka, 2008. – 472 s.

3. Nemov R. S. Eksperimentalnaya pedahogicheskaia psykhologiia i psikhodiagnostika / R. S. Nemov // Psykhologiia : ucheb. dlia stud.vyssh. ped. ucheb. zavedenii : v 3-kh kn. – M. : VLADOS, 1995. – Kn. 3. – 512 s.

4. Savchenko O. Ya. Zmist zahalnoi serednoi osvity / O. Ya. Savchenko // Entsyklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holov. red. V.H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

Васьковская Г. А.

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ УЧЕБНОЙ КНИГИ КАК СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНВАРИАНТНОЙ И ВАРИАТИВНОЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ

В статье на основании теоретико-эмпирических исследований обоснована необходимость реализации единства инвариантной и вариативной составляющих содержания образования в старшей школе средствами учебной книги. Рассмотрено с учетом гносеологической ценности учебники и пособия для старшей школы по разным учебным предметам и курсам по выбору.

***Ключевые слова:** учебная книга, учебник, пособие, учебные предметы, содержание образования, старшая школа.*

Vaskivska H.

GNOSEOLOGICAL VALUE TEXTBOOKS AS A MEANS OF REALIZATION AN INVARIANT AND VARIANT IS A COMPONENT OF THE CONTENT IN THE HIGH SCHOOL EDUCATION

In the article has been analyzed the textbooks and manuals for high school on various subjects. Investigated the gnoseological value of the content the textbooks and the necessity in which is located in their knowledge. The author described the textbooks which is implemented an invariant is the content of high school education, as well as benefits (variation component). On the basis of theoretical and empirical investigations substantiated of the necessity of realization the invariant and variant components of the content in the high school education by textbook funds. Focused attention on the fact that the gnoseological value of the content of textbooks in high school is its conversion to solid foundation material, spiritual, theoretical and practical activity peoples which will realize and deepen general education, general scientific and general profile training of pupils. Consequently, they will become aware of the relationship of objects and phenomena to create own complete picture of the world and will learn to solve problems in order to painless entry into the world of adults.

***Keywords:** textbook, textbook, textbook, school subjects, the content of education, high school.*